

Raymond Corbey, *Wildheid en beschaving*. De Europese verbeelding van Afrika (Baarn: Ambo 1989) 182 pp., 122 ill.

Het boek van Corbey, filosoof/antropoloog van de Katholieke Universiteit Nijmegen, gaat 'over het beeld dat Europeanen zich, met name in de context van de colonial encounter, vormden' (10). Dit gebeurt door een analyse van ansichtkaarten die vanuit de Afrikaanse kolonies zijn verstuurd en van ander, occasioneel gebruikt, tekst- en beeldmateriaal. Aan dit alles worden vaak penetrante beschouwingen over culturele beeldvorming gekoppeld. De opzet is dus zowel antropologisch als historisch. Het probleem is nu dat het aangewende historische materiaal, hoewel op zich niet gering, toch slechts een smalle basis biedt voor de weidse cultuurfilosofische bespiegelingen van de auteur, iets wat hij lijkt te erkennen (159).

De kern van het materiaal wordt gevormd door een vondst van de auteur: een album met een honderdtal ansichtkaarten uit de periode 1900-1925, alle zonder uitzondering met afbeeldingen van Afrikaanse vrouwen in erotische poses en afkomstig uit Franstalige koloniën. Ze zijn ooit verstuurd door een zekere Nic naar zijn ouders. Dat is alles wat we zeker weten. Uit wat Nic schrijft, leidt de auteur af dat hij een jonge Franse koloniaal was en mogelijk stierf in de oorlog (8). Tot daar aan toe, maar de auteur beweert ook dat 'Nics verzameling (..) veeleer de toenmalige Westeuropese burgerij en haar opvattingen, waarden, voorstellingen en verlangens, haar beeld van anderen en van zichzelf haar vertoog over wildheid en beschaving (documenteert), dan de Afrikaanse etnografische realiteit' (10). Een album met erotische prenten zou dus de smaak van een brede sociale groep, 'de Westeuropese burgerij', representeren. En het is de beeldvorming van die burgerij die hier voortdurend object van studie is. De auteur lijkt bij deze wilde veralgemening enige angelen over het hoofd te zien.

Vooreerst beweert hij dat de mentaliteit van 'de Westeuropese burgerij' zeer coherent is (10), maar toch blijken ansichtkaarten met koloniale naakten vooral uit Franse en Belgische koloniën te komen en slechts uitzonderlijk uit Engelse, Duitse en Portugese (23). Ten tweede is het zeer aannemelijk dat het ansichtkaartenalbum ter studie méér geconstrueerd is dan de auteur besef: waarom zou Nic enkel erotische prenten naar zijn ouders sturen? Is het niet waarschijnlijker dat hij allerlei kaarten, waaronder erotische, verstuurde, dat die kaarten naderhand per genre geklasseerd werden en de auteur enkel het album met de koloniale naakten teruggevonden heeft? Trouwens, als Nic in de oorlog stierf, zijn de kaarten van na 1918 hoe dan ook niet door hem verstuurd: kon de auteur dát niet aan het handschrift zien? Wie welke kaarten verstuurde en wie ze in het album bracht, is zeer onduidelijk: we weten te weinig van het album om het wat dan ook te laten weerspiegelen. Elders stelt de auteur trouwens, in tegenspraak met zichzelf, dat het album toch 'uitzonderlijk' was (50).

Nu hebben koloniale ansichtkaarten (van alle genres) wellicht een grote bronwaarde: ze werden tot in de jaren '30 in grote aantallen gemaakt en verstuurd (8, 14). Toch zijn precies afbeeldingen van koloniale naakten wel een zeer moeilijke bron: klimaat en, in mindere mate, cultuur en moraal lieten immers het dragen van minder textiel toe, en juist naaktafbeeldingen passen makkelijker dan andere prenten in een kritische analyse van wat de kolonialen aanzagen als wild of beschaafd. Dit neemt niet weg dat er af en toe wel

zeer krasse voorbeelden worden gegeven: onderaan een kaart waarop vier half ontblote Afrikaanse moeders met hun babies staan, schrijft Nic bij voorbeeld: ‘Vaches avec leurs veaux’ (ill. 64).

Foto's geven de realiteit niet objectief weer, maar is de hand van de fotograaf dan werkelijk overal te ontwaren, zoals de auteur steeds weer onderstreept? Overinterpretatie is een gevaar waar hij vaak niet aan ontsnapt: zo stelt hij dat de naakte vrouwen altijd passief worden afgebeeld (44), maar de foto is een statisch medium dat hoe dan ook moeilijk dynamiek kan suggereren. Ander voorbeeld: op een kaart zien we een koloniaal naar een Pygmeevrouw kijken (ill. 116). ‘Europa kijkt naar Afrika zegt de auteur, en kennelijk bedoelt hij daarmee dat de neerwaartse blik van de Europeaan ook neerbuigend is: dan is toch te bedenken dat het erg moeilijk valt om niet met neerwaartse blik naar een Pygmeë te kijken. Een kaart van een totaal ander genre toont hoe een blanke missionaris de mis opdraagt voor een twintigtal zwarten (ill. 56). Voor de auteur vormt ‘de sacrale ruimte rond de priester ... een enclave in het Afrikaanse landschap’, maar dat de priester met het gezicht naar de zwarten is gekeerd en amper op een halve meter van de eerste rij staat — wat beslist progressief heette in preconciliaire tijden — ontgaat hem.

De conclusie moet zijn dat het empirisch materiaal niet de basis van, maar slechts het vertrekpunt voor, zijn theoretische beschouwingen vormt. Dit wordt ook nog bevestigd in het centrale hoofdstuk 5, waar slechts één citaat, van Leo XIII, de aanhef vormt tot een uitvoerige analyse. De vraag is of dit erg is. De cultuurfilosofische gedeelten, mede gebaseerd op een voortreffelijke literatuurlijst, zijn coherent en boeiend: ze gaan over fotografie (hfdst. 3), het beschaafd/wild-paradigma (hfdst. 4, 5 en 6), de verschillen tussen Noord-Afrika en de rest van het continent (hfdst. 7), en het live exposeren van natives op wereldtentoonstellingen (het zeer opmerkelijke en mijns inziens best geslaagde hfdst. 8). De historische achtergronden van het beschaafd/wild-paradigma worden blootgelegd, de etnocentrische visies van Hegel, Freud, Jung, Elias en de mentaliteitshistorici O. Löfgren en R. Muchembled onderuit gehaald, het onderscheid tussen ‘verschil’ en ‘liminaliteit’ (de ‘andere’ als ‘totaal anders’ respectievelijk als grensgeval van het ‘eigene’) scherp uitgediept, en de hypothese dat wereldtentoonstellingen fungeerden als micro- kosmische weergaven van de wereld plausibel gemaakt. Het is echter jammer dat de auteur nergens poogt het concept ‘beeldvorming’ duidelijk te definiëren, hoewel zijn hele werk daarover gaat. Ook heeft hij mijns inziens weinig oog voor dissonante elementen, die het vertoog over wildheid en beschaving doorbreken. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat (exotische, primitivistische) bewondering voor andere culturen méér is dan het paradigma op zijn kop, zoals hij stelt (bv. 58-59). En waar plaatst de auteur de kritiek van het Amsterdamse *Boons Geïllustreerd Magazine* uit 1902 op het tentoonstellen van Bedoeïenen (146), of de door hem vaak instemmend geciteerde G. Gorer, een Brit die in 1935 door West-Afrika reisde en wiens boek daarover sterk van de toen gangbare visies blijkt af te wijken?

Het werk is desondanks diep doordacht en Corbey weet, in navolging van de onvolprezen Ton Lemaire, zijn eigen vertoog te plaatsen binnen de paradoxen waarmee het cultuurrelativisme kampt (besluit). Ook dat maakt het een moeilijk misbare aanwinst voor de studie van de interculturele beeldvorming.

Antoon De Baets